

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ФАХОВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА

Лариса Мержева, Ганна Врубель

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розглянуто сутність комунікативної компетентності педагога-музиканта у дисциплінах диригентсько-хорового циклу як інтегративної якості, яка дозволяє найефективніше здійснювати професійно-педагогічну діяльність; визначено необхідні комунікативні здібності педагога-музиканта, виокремлено складові комунікативної компетентності й етапи її розвитку в структурі поняття «професійна компетентність майбутнього педагога-музиканта». Визначено специфіку, розроблено модель і педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва. Запропоновано структуру готовності майбутніх педагогів-музикантів до розвитку комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти, яка включає змістову, процесуальну та рефлексивну компоненту. Названо першочергові та другорядні педагогічні умови, необхідні для фахової підготовки майбутнього педагога-музиканта, які забезпечують його готовність до розвитку комунікативної компетентності, визначено важливість практичної підготовки, діалогічної взаємодії та рефлексивних методів навчання. Насамкінець, наголошено на тому, що комунікація майбутнього педагога-музиканта з учнями засобами музичного мистецтва, трансляція їм власного досвіду художньо-педагогічного спілкування сприяє розвитку комунікативної компетентності.

Ключові слова:

професійно-педагогічна діяльність; комунікативна компетентність; комунікативні здібності та якості; майстерність педагога-музиканта; професійна діяльність.

Resume:

Merzheva Larisa, Vrubel Anna. Formation of communicative competence as a component of professional skill of the teacher-musician.

The article examines the essence of the communicative competence of a teacher-musician in the disciplines of the conducting-choral cycle as an integrative quality that allows to carry out professional-pedagogical activities more effectively, defines the necessary communicative abilities of a teacher-musician, the components of communicative competence and the stages of its development in the structure of the concept of "professional competence of future teacher-musician". The specifics were determined, the model and pedagogical conditions for the formation of communicative competence of the future music teacher were developed. The structure of readiness of future music teachers for the development of communicative competence of students of higher education is proposed, which includes a substantive, procedural and reflective component. The primary and subordinate pedagogical conditions necessary for the professional training of the future teacher-musician are determined, which ensure his readiness for the development of communicative competence, the importance of practical training, dialogical interaction and reflective teaching methods is determined. It is emphasized that the ability of the future teacher-musician to work with students through the means of musical art, to convey to them their own experience of artistic and pedagogical communication, contributes to the development of communicative competence.

Key words:

professional and pedagogical activity; communicative competence; communicative abilities and qualities; mastery of a teacher-musician; professional activity.

Постановка проблеми. За період становлення незалежності України відбулися конкретні масштабні соціально-економічні та духовно-культурні перетворення, які проявляються в послабленні впливу музики у вихованні суспільної культури. За таких умов сучасне суспільство висуває нові вимоги до професійної фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, здатного задовольнити інформаційні потреби та сформувати світоглядні й духовно-ціннісні орієнтири молоді. У підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва головним пріоритетом має стати розвиток його комунікативної компетентності, яка визначатиметься вмінням розшифрувати нотний текст музичного твору та інтерпретувати його у вигляді вербальної та невербальної мови. Отже, підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до формування комунікативної компетентності є важливою складовою професійної підготовки у закладах вищої освіти. Це пов'язано також зі зростанням соціокультурної ролі вчителя музичного мистецтва, який транслює національні й світові культурні цінності людства, духовність та художньо-естетичні ідеали здобувачам вищої освіти.

Необхідною складовою професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва є комунікативна компетентність, яка забезпечує реалізацію професійної діяльності на високому рівні. Разом з тим, проблема комунікації є перешкодою для педагогічного впливу вчителя у навчально-виховній роботі та унеможливує здійснення педагогічної діяльності в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом доволі ґрунтовно було висвітлено концептуальні аспекти фахової підготовки майбутніх вчителів у психолого-педагогічній та науково-методичній літературі. У працях І. Беха, І. Зязюна, І. Підласого, М. Фіцуме, М. Ярмаченка розглянуто загально педагогічні засади професійної освіти майбутніх вчителів; проблеми професійної підготовки педагогів-музикантів та сучасної теорії мистецтва й музично-педагогічної освіти розроблено у працях О. Олексюк, Л. Масол, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Щолокової та ін.; у дослідженнях А. Козир, В. Муцмахера виокремлено методичні аспекти підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Було проаналізовано проблеми:

а) у галузі музичного виконавства (А. Арчажнікова, Н. Біла, Е. Сет та ін.), б) психологічного диригування (Г. Ержемський, Р. Кофман, В. Петрушин), в) виконавсько-педагогічної майстерності вчителя музики (І. Мостова та ін.). Усе це дає підстави для теоретичного виокремлення спілкування як найприроднішого засобу самореалізації вчителя та учнів.

Значну увагу науковці приділяють комунікативній компетентності. У дослідженнях О. Бодальова, Н. Бутенко, А. Годлевської, А. Кальської розглянуто структуру педагогічного спілкування й комунікативні вміння вчителя.

Наукові студії у галузі музично-педагогічної освіти спрямовані на різні аспекти професійного педагогічного спілкування: формування комунікативних якостей вчителя музичного мистецтва (Г. Падалка, О. Ростовський, О. Щолокова); формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музичного мистецтва (І. Сипченко); особливості спілкування на уроках музичного мистецтва (Н. Антоненко); професійне ставлення вчителя у процесі спілкування з мистецтвом (В. Орлов); формування комунікативних умінь вчителя музичного мистецтва (Л. Василевська-Скупа) тощо.

Професійно-педагогічне спілкування – це система органічної соціально-психологічної взаємодії педагога й вихованців, змістом якої є обмін інформацією, створення виховного впливу, організація взаємовідносин за допомогою комунікативних засобів. Педагог виступає як активна сторона цього процесу, що організує його й керує ним.

Зауважимо, що спілкування у педагогічній діяльності є визначальною характеристикою професіоналізму і педагогічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва. Правомірність такого твердження щодо структури музично-педагогічної освіти зумовлена функцією музичного мистецтва, функцією «духовного спілкування» (М. Каган, 1965), яка розкриває світ цінностей, і є унікальним засобом емоційного впливу на особистість. У виявленні педагогічної майстерності вчителя музичного мистецтва процес спілкування має ніби подвійний характер: з одного боку він музичний, з іншого – педагогічний.

Спілкування – система багатофункціональна. Відомий психолог Б. Ломов запропонував таку класифікацію функцій спілкування: інформаційно-комунікативна, регуляційно-комунікативна, афективно-комунікативна (Ломов, 1976). Діяльність диригента дозволяє якнайповніше реалізувати вищезазначені функції

спілкування, оскільки він виступає і як джерело інформації, і як людина, що керує хором, і як організатор колективної діяльності і взаємовідносин. У процесі такого творчого спілкування відбувається обмін уявленнями, ідеями, почуттями, побажаннями тощо. Основою процесу спілкування диригента є встановлення взаємних психічних контактів з виконавцями, обмін інформацією між партнерами творчого процесу взаємовплив, взаєморозуміння. Усі ці властивості взаємопов'язані, взаємообумовлені, тому не можуть існувати ізольовано. Вони ґрунтуються на зоровому сприйнятті один одного, слухових контактах та контактах «внутрішніх», що сприяють їх взаєморозумінню.

Функція спілкування у структурі диригентсько-педагогічної майстерності, а саме – у його комунікативному аспекті, полягає в тому, що вчитель музичного мистецтва, як диригент, не тільки керує діями виконавців, він насамперед проектує стратегію комунікативного процесу, вирішує важливі організаційні проблеми, актуалізує творче натхнення учнів у процесі активного музичного сприйняття.

Функціональне призначення комунікативного компонента у виявленні диригентсько-педагогічної майстерності здійснюється завдяки певним засобам спілкування. Серед них психолого-педагогічна наука розрізняє два види: вербальні та невербальні. Вербальне спілкування полягає в тому, що диригент у процесі репетиційної роботи повинен розкрити виконавцям специфіку епохи, жанрово-стильові особливості хорового твору, його ідейно-художній образ тощо.

І. Когут визначила модифіковане поняття професійно-комунікативної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва як інтегративного особистісного утворення; В. Ткаченко аналізує комунікативну компетентність в аспекті складової професійної підготовки педагога-музиканта. Однак у площині розвитку комунікативної компетентності існує ряд невирішених проблем, зокрема: невідповідність між уявленнями про достатній рівень сформованості комунікативної компетентності та реальними можливостями їх використання; нездатність використання у повній мірі комунікативного ресурсу у вирішенні педагогічних проблем педагогами-початківцями; невмінням обирати педагогічно доцільні засоби комунікації впливу на учнів у процесі досягнення змісту вокально-хорового твору.

Однак питання формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва сьогодні в теорії та методиці музичного виховання здобувачів вищої освіти у ЗВО України розглядалося переважно

опосередковано, що, зі свого боку, дозволяє окреслити низку суперечностей між: традиційними способами й методами підготовки педагогів-музикантів за новими вимогами часу, що передбачають обов'язкове володіння високим рівнем комунікативної компетентності; потребою у формуванні комунікативної компетентності та відсутність у системі навчання належного методичного забезпечення; вимогами досконалого вивчення здобувачами музичних творів у хоровому класі (або постановки голосу) та відсутністю науково обґрунтованої методики підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до організації різних видів колективів (хор, вокальний ансамбль, дует, квартет тощо) в умовах загальноосвітньої школи.

Аналіз проблеми у практиці роботи з хоровим колективом засвідчує недостатній рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів-музикантів.

Соціально-педагогічна значущість формування комунікативної компетентності майбутнього педагога-музиканта, її недостатня теоретична та методична обґрунтованість зумовили актуальність і підстави для визначення теми дослідження. Також значущим фактором для нашої наукової студії стала відсутність спеціальних досліджень педагогічних умов формування готовності майбутніх педагогів-музикантів до розвитку комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти й невизначеність критеріїв та рівнів сформованості такої готовності. До того ж, неповно використовуються можливості фахових дисциплін, які, на наш погляд, мають значний потенціал для підготовки здобувачів вищої освіти до формування комунікативної компетентності учнів.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати зміст комунікативної компетентності педагога-музиканта й визначити основні етапи та педагогічні умови її формування на дисциплінах диригентсько-хорового циклу в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз останніх наукових розвідок дає підстави стверджувати про різноманітність підходів до трактування сутності комунікативної компетентності. Сучасні фахівці школи педагогічної майстерності визначають комунікативну складову фахової компетентності як інтегральну характеристику здатності педагога-музиканта здійснювати професійне спілкування (*Педагогічна майстерність...*, 2004, с. 129). Комунікативність, як голошує В. Кан-Калик, містить три основні компоненти: комунікабельність, відчуття соціальної спорідненості, альтруїзм (Кан-Калик, 1987, с. 47).

За умови відчуття педагогом-музикантом соціальної спорідненості зі студентами, комунікабельність набуває значущості, коли він об'єднується зі співрозмовником та встановлює суб'єкт-суб'єктні стосунки у взаємодії. Альтруїзм концентрується на інтересах співрозмовника, що є ознакою професійної діалогічної взаємодії (*Педагогічна майстерність...*, 2004, с. 130–133).

Комунікативна компетентність – це інтегрована особистісна якість, що забезпечує ситуаційну адаптивність і вільне володіння вербальними та невербальними засобами спілкування, можливість адекватного відображення психічних станів і особистісного складу іншої людини, правильної оцінки своїх вчинків, прогнозування на їх основі особистісної поведінки певної особи.

Комунікативна компетенція майбутніх вчителів музичного мистецтва в дослідженнях науковців розглядається як складне індивідуально-психологічне явище на основі інтеграції музичного досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих властивостей особистості, що зумовлюють готовність фахівця до продуктивної музично-педагогічної взаємодії. Ця компетенція включає систему психологічних знань про себе та про інших, умінь, навичок у спілкуванні, стратегій поведінки в ситуаціях, дозволяючи будувати ефективне спілкування у відповідності з цілями й умовами музично-професійної взаємодії. Вона відображає смислову, сутнісну, діалектичну єдність сторін складного та багатоаспектного цілого, виявляючись у чотирьох площинах спілкування педагога-музиканта та студента: перцептивній, сугестивній, інтерактивній та комунікативній.

Специфіка комунікативної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі керування хоровим колективом простежується в міжособистісному спілкуванні у якості здійснення комунікативного зв'язку між педагогом-диригентом та учасниками хору й криється в тому, що в створюваному музичному просторі вступають у взаємодію (а іноді й у конфлікт) усі види відносин: і громадські, і ділові, і міжперсональні.

Функція спілкування у структурі диригентсько-педагогічної майстерності, а саме – у його комунікативному аспекті, полягає в тому, що вчитель музики як диригент не тільки керує діями виконавців, він, перш за все, проектує стратегію комунікативного процесу, вирішує важливі організаційні проблеми, актуалізує творче натхнення учнів у процесі активного музичного сприйняття.

Основою, що визначає можливість реалізації керуючих дій диригента, є загальнолюдська

здатність до внутрішнього моделювання, передбачення бажаного результату. Керування не може існувати без регуляції, як і регуляція без керування (Єржемський, 1988, с. 56). Тому можна сказати, що керування – це стратегічна лінія діяльності диригента. У процесі керування хором колективом диригент стає керівником всієї комунікаційної ланки, яка пов'язує твір і слухача.

Для успішного здійснення своїх керуючих функцій диригент створює систему психічних комунікацій, які базуються на взаємних зорових і слухових контактах. Вони поєднують всіх учасників творчого процесу в єдиний художній організм. Умовно психічні контакти можуть бути диференційовані на «зовнішні» і «внутрішні» (Єржемський, 1988, с. 45). Зовнішні базуються на «контролюючій увазі» і спрямовані на вирішення «організаційних питань»: створення каналів взаємної циркуляції інформації, здійснення контролю і регуляції дій хору; внутрішні контакти охоплюють більш інтелектуальну сферу, пов'язану з творчим процесом.

Внутрішній контакт – це спосіб розуміння духовного світу музиканта, проникнення в його творче «Я». К. Станіславський трактує аналогічне явище як «пряме, безпосереднє спілкування в чистому вигляді, з душі – в душу, з очей – у вічі, з кінчиків пальців, з тіла, без помітних для зору фізичних дій» (Станіславський, 1954). Подібне спілкування, долаючи на своєму шляху зовнішню оболонку «видимого», охоплює всі найтонші нюанси глибинної творчості особистості художника. Отже, якщо зоровий контакт може бути як «зовнішнім», так і «внутрішнім», то слуховий отримує статус внутрішнього в результаті подвійного спрямування слуху не лише на контроль дій хору, але і на контакт диригента з самим собою, з хором, який звучить в ньому самому.

За Г. Єржемським суть спілкування диригента з виконавцями насамперед полягає в постійному обміні інформацією, тобто «музичними ідеями та імпульсами».

Сучасні вітчизняні педагоги-науковці, які розглядають проблему музично-педагогічної освіти, підкреслюють провідну роль діалогової взаємодії у процесі професійної діяльності вчителя музики.

Так, О. Рудницька під комунікативністю розуміє здатність людини до діалогового спілкування (Рудницька, 2002, с. 61). Діалогічність є невід'ємною частиною мистецької освіти. Вона пронизує і реальні діалогічні відносини і внутрішні процеси осмислення набутих художніх вражень. Ці дві взаємозалежні форми діалогу об'єднують поняття «художнє спілкування» Сутність художнього

спілкування доцільно розкривати через аналіз інтегральних якостей, які мають узагальнений характер, тобто виявляються в обох формах діалогу: міжособистісного та внутрішнього (Рудницька, 2002, с. 54).

Діалогове спілкування визначається не тільки як передача інформації, а як складний багатогранний процес, що охоплює взаємодію суб'єктів, обмін інформацією між ними, виникнення і ствердження близької для обох учасників позиції, вираження ставлення один до одного, взаємовплив та взаємне розуміння (Рудницька, 2002, с. 55).

М. Каган вважає, що найяскравіше серед різних видів мистецтва діалогова структура модулюється музикою. Автор вирізняє декілька можливих форм музичного діалогу. Це взаємодія окремих партій під час ансамблевого виконання; творча імпровізація, що передбачає взаємодію творця та співавтора-інтерпретатора, розмова яких обмежується «спільною темою» – логікою розвитку конкретного твору; й, насамкінець, процес слухання музики реципієнтом (Каган, 1965, с. 112).

На нашу думку, найбільш фундаментальними й перспективними є підходи до педагогічного спілкування з позиції принципів, закономірностей і механізмів (художнього) діалогу.

Починаючи контактувати з хором колективом, диригент у своїй діяльності постійно орієнтований на отримання «відповіді» на своє «звернення» до хору, а також на те, що йому обов'язково доведеться скоригувати сам виконавський процес. Як наслідок такого комплексу дій, виникає елементарна структура, побудована на обміні «висловлюваннями» між творчими партнерами. Вона виступає у вигляді одиниці взаємодії, спрямованої на отримання бажаного художнього результату (Єржемський, с. 71).

Подібний підхід до диригування близький до лінгвістичної концепції М. Бахтіна, який вважає, що складовими мовленнєвого спілкування є «адресованість» і «відповідь». Це поширюється на дії обох партнерів у процесі взаємодії: відповідь хору адресована диригенту, а його реакція на дії хору є своєрідною «відповіддю» на попереднє висловлювання виконавців (Бахтін, 1979).

Усвідомлення активно-діалогової природи спілкування з мистецтвом бере свій початок в його ідеях, й думках про те, що чужі свідомості не можна спостерігати, аналізувати, визначати як пасивний об'єкт. З ними можна тільки діалогічно спілкуватися. Думати про них означає говорити з ними. У цьому твердженні криється сутність внутрішньодіалогової активності суб'єкта

художньої діяльності, результати якої виявляються і в індивідуальній інтерпретації смислу твору, тобто у так званому квазіспілкуванні з його образами та самим автором, і у перебудові власної свідомості. Людина, яка зі своїми мотивами, інтересами, смаками вступає в процес художнього спілкування, змінюється під впливом мистецтва. Це спонукає її до подальшого міжособистісного спілкування з іншими суб'єктами художньої діяльності, в якому обговорюються різні варіанти суджень щодо художніх цінностей, конкретних митців, їхньої творчості, а також усвідомлюються власні уподобання, оцінки та орієнтири (Рудницька, 2002, с. 56).

Визначаючи комунікативність як певний ансамбль особистісних якостей, що дозволяє людині здійснювати комунікативну діяльність, найважливішими психологічними механізмами спілкування можна назвати співпереживання, співчуття, співучасть (Рудницька, 1994, с. 224). Саме на їх основі відбуваються й емоційні, й ділові форми контактів, «виявляється і формується спільність настроїв, думок, поглядів, досягається взаєморозуміння, здійснюється передача і засвоєння манер, звичок, стилю поведінки, створюються згуртованість і солідарність, що характеризують групову та колективну діяльність» (Рудницька, 1994, с. 111).

Аналізуючи різні соціологічні концепції, погляди професіоналів-диригентів та переконання педагогів-музикантів щодо сутності діалогової взаємодії ми дійшли висновку щодо необхідності виокремлення особливостей діалогового спілкування вчителя і учнів у процесі виконавсько-хорової діяльності. Так, на нашу думку, специфіка діалогової взаємодії вчителя музики (у диригентсько-хоровій діяльності) і учнів (у процесі активній формі музичного сприйняття хоровому співі) полягає в інтеграції невербального спілкування з боку вчителя та вербального – з боку учнів. Тобто вся інформація про художній зміст образу хорового твору передається вчителем музики засобами кінесики (емоціями, мімікою, рухами тощо). З іншого боку, відомості про її сприйняття передаються вчителю-диригенту засобами художнього виконання творчих завдань щодо відтворення художнього образу учнями (музичні інтонації, артикуляція, дикція, динамічна виразність), тобто вербальними засобами спілкування.

Таким чином, розглянуті специфічні особливості спілкування вчителя музичного мистецтва з учнями у процесі колективної творчої діяльності, а саме хоровому виконавстві, діалогової взаємодії в процесі співтворчості створюють змістову характеристику комунікативного компонента диригентсько-

педагогічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Аналізуючи різні наукові підходи до визначення сутності особливостей формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва нами визначено, що специфіка формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів-музикантів – диригентів хору полягає у створенні у навчально-виховному процесі постійно діючої системи комунікації, заснованої на принципі ціннісної взаємодії між музикою як об'єктом осягнення педагогом-музикантом і здобувачами вищої освіти (студентами-диригентами) як колективним суб'єктом, що осягає музику. До особливостей формування означеної компетенції належить:

- а) стійкий ефект зворотного зв'язку;
- б) постійний обмін інформацією (комунікація);
- в) зрозуміла та схвалювана всім колективом здатність до вироблення єдиної стратегії, (інтерація);
- г) увага до іншої людини, її тонке сприйняття й розуміння.

Розглядаючи комунікативну компетентність педагога-музиканта як інтегративну якість особистості, яка опосередковує професійно-педагогічну діяльність, виокремлюємо такі компоненти її структури:

- пізнавальний: пізнання партнерів за спілкуванням, знання психологічних особливостей спілкування;
- емоційний: позитивне самоутвердження і налаштування на спілкування;
- поведінковий: система комунікативних умінь, здібностей та якостей особистості.

Усі передумови для ефективного формування комунікативної компетентності створюються у процесі підготовки диригента хору та педагога-музиканта:

- навчально-мистецьке середовище, яке сприяє розвитку емпатійності та музичної рефлексії особистості;
- виконавська діяльність, яка розвиває навички публічного виступу та самопрезентації особистості;
- вокальна підготовка, яка розвиває найважливіші елементи техніки мовлення – дикцію, дихання, звукоутворення, ритмічність та інтонаційну виразність мовлення тощо.

Висновки. Аналізуючи різні наукові підходи щодо визначення сутності особливостей формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів-музикантів нами було визначено, що специфіка формування комунікативної компетентності у структурі

диригентсько-педагогічної майстерності полягає у створенні в навчально-виховному процесі постійно діючої системи комунікації, заснованої на принципі взаємодії між музикою й об'єктом осягнення, педагогом-музикантом та майбутнім керівником хорового колективу. Комунікативна взаємодія хормейстера досягається засобами хорової музики у процесі діалогічної взаємодії між ним, музичним твором та слухачем.

На нашу думку, подальших досліджень потребують питання щодо обґрунтування найбільш ефективних форм та методів формування готовності майбутніх педагогів-музикантів до розвитку комунікативної складової фахової майстерності й інших компетентностей здобувачів вищої освіти засобами музичного мистецтва.

Список використаних джерел

- Бахтін, М. (1979). *Естетика словесної творчості*. Київ. 315 с.
- Єржемський, Г. Л. (1988). Психологія диригування. *Деякі питання виконавства та творчої взаємодії диригента з музичним колективом*. Київ: Музика. 80 с.
- Каган, М. С. (1965). *Світ спілкування: Проблема міжсуб'єктивних відносин*. Київ. 286 с.
- Кан-Калик, В. А. (1987). *Вчителю про педагогічне спілкування*. Київ: Просвітництво. 190 с.
- Ломов, Б. Ф. (1976). Спілкування та соціальне регулювання поведінки. *Психологічні проблеми соціального регулювання поведінки*. Київ. 367 с.
- Педагогічна майстерність: підручник*. (2004). Л. В. Крамушенко, & І. Ф. Кривонос та ін., І. А. Зязюн (Ред.). Київ: Вища школа. 422 с.
- Рудницька, О. П. (2002) *Педагогіка: загальна та мистецька*: навч. посібник. Київ: ІЗМН. 270 с.
- Рудницька, О. П. (1994). *Формування музичного сприйняття в системі розвитку педагогічної культури майбутнього вчителя*: дис. докт. пед. наук. Київ. 431 с.
- Станиславський, К. С. (1954). *Полное собрание сочинений в 8 томах*. Т. 2. Москва. 268 с.

Відомості про авторів:

Мержева Лариса Федорівна

Larisamer2018@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

Врубель Ганна Федорівна

annavrubel2018@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

doi: 10.33842/22195203-2023-30-80-85

Матеріал надійшов до редакції 10. 05. 2023 р.
Прийнято до друку 31. 05. 2023 р.

References

- Bakhtin M. (1979) *Aesthetics of verbal creativity*. K. 315 p. [in Ukrainian].
- Yerzhemskiy H. L. (1988) *Psychology of conducting: Some issues of performance and creative interaction of the conductor with the musical team*. K.: Muzyka, 80 p. [in Ukrainian].
- Kahan M. S. (1965) *The world of communication: The problem of intersubjective relations*. K. 286 p. [in Ukrainian].
- Kan-Kalyk V. A. (1987) *To the teacher about pedagogical communication*. K.: Prosvitnytstvo, 190 p. [in Ukrainian].
- Lomov B. F. (1976) *Communication and social regulation of behavior. Psychological problems of social regulation of behavior*. K. 367 p. [in Ukrainian].
- Pedahohichna masternist: Pidruchnyk (2004). I. A. Ziaziun, L. V. Kramushenko, I. F. Kryvonos ta in.; Za red. I.A. Ziaziuna. 2-he vyd., dopov. i pererobl [Pedagogical skills: Textbook]. K.: Vyshcha shk., 422 p. [in Ukrainian].
- Rudnytskaia O. P. (2002) *Pedagogy: general and artistic: Education. Manual*. K.: IZMN, 270 p. [in Ukrainian].
- Rudnytskaia O. P. (1994) *Formation of musical perception in the system of development of pedagogical culture of the future teacher: Diss. dr. ped. of science / O.P. Rudnitskaya*. K. 431 p.
- Stanyslavskiy K. S. (1954) *Collected Works*. T. 2. M. 268 p. [in Ukrainian].

Information about the authors:

Merzheva Larisa Fedorivna

Larisamer2018@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

Vrubel Anna Fedorivna

annavrubel2018@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2023-30-80-85

Received at the editorial office 10. 05. 2023
Accepted for publishing 31. 05. 2023.